

تبیین عوامل مؤثر بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری مورد مطالعه دهستان گل‌تپه، شهرستان سقز

جليله کریمی^۱ و مریم شریف‌زاده^{۲*}

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی، گروه مدیریت توسعه روستایی، دانشگاه یاسوج، ایران

۲- نویسنده مسئول، استادیار، گروه مدیریت توسعه روستایی، دانشگاه یاسوج، ایران، پست الکترونیک: m.sharifzadeh@yu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۹۵/۱/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۲/۲۸

چکیده

عرصه‌های منابع طبیعی به‌ویژه مراتع، بستر توسعه پایدار محیط‌زیست محسوب می‌شود. در سال‌های اخیر، طرح‌های مرتع‌داری نقش مهمی در جلوگیری از تخریب مراتع و بهبود وضعیت آنها ایفا کرده‌اند. موفقیت این طرح‌ها منوط به مشارکت بهره‌برداران است. هدف این پژوهش تبیین عوامل مؤثر بر مشارکت بهره‌برداران دهستان گل‌تپه، شهرستان سقز، در اجرای طرح‌های مرتع‌داری بود. بدین منظور، از تحقیق توصیفی همبستگی با رویکرد مقایسه‌ای استفاده شد. جامعه آماری مشتمل بر بهره‌برداران مراتع در مناطق روستایی (با درصد بالا و پایین مشارکت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری) دهستان گل‌تپه، شهرستان سقز بود. نمونه آماری پژوهش شامل ۱۷۵ نفر از سرپرستان خانوار در مناطق روستایی بود. به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه‌ای ساختارمند بهره گرفته شد. نتایج ضریب آلفای کرونباخ برای سنج‌های مورد مطالعه ۰/۵۲ تا ۰/۸۹ نشان از پایایی قابل قبول سنج‌ها داشت. نتایج نشان داد که در بین بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری، متغیرهای ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت، آگاهی زیست محیطی و امکان‌سنجی فیزیکی- اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری بیش‌بینی کننده مشارکت و در گروه غیرفعال در هر دو گروه بهره‌برداران فعال و غیرفعال نیز ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت و امکان‌سنجی فیزیکی- اکولوژیکی تبیین کننده مشارکت در طرح‌های مرتع‌داری بوده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه روستایی، شهرستان سقز، طرح‌های مرتع‌داری، مشارکت.

مقدمه

شدیدی به عرصه‌های منابع طبیعی شده‌است (Ansari et al., 2008; Ansari & Seyedakhlaghishal, 2009). برنامه‌های متعددی برای اصلاح و مدیریت این عرصه‌ها طراحی شده که موفقیت در اجرای آنها منوط به مشارکت فعال روستاییان و بهره‌برداران آنهاست (Papzan & Afsharzadeh, 2010; Rouhi et al., 2010). مشارکت فرایندی اجتماعی، عمومی، یکپارچه، چند بعدی و چند فرهنگی است که هدف آن برانگیختن حساسیت مردم به ایفای نقش در همه مراحل توسعه برای حفاظت از منابع پایه

مراتع با ایفای نقش در تعادل زیست‌بوم‌ها، از عوامل پایه در فرایند توسعه پایدار به‌شمار می‌روند (Amirnejad & Rafiee, 2010). ذخیره‌سازی و تولید آب، فرآورده‌های دارویی، صنعتی و غذایی، ارزش‌زایی در اقتصاد خرد و کلان کشور و اشتغال‌زایی با صرف کمترین هزینه از مهمترین نقش‌های مرتع و مرتع‌داری می‌باشد (Alavi & Saeedi, 2011). در چند دهه اخیر، شیوه‌های نادرست و نامناسب بهره‌برداری از منابع طبیعی موجب بروز لطمات

Lovett (۲۰۰۲) در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که مالکیت و تعداد واحد دامی و خدمات ترویجی، بر مشارکت بهره‌برداران تأثیر دارد. یافته‌های مطالعه مشابه دیگر در چین نشان داد که برگزاری دوره‌های آموزشی در افزایش سطح آگاهی افراد در مورد طرح‌های مدیریت منابع طبیعی نقش دارد (Liu et al., 2010). مرور پیشینه نگاشته‌ها نشان می‌دهد که هر گونه برنامه‌ریزی در امر اصلاح و احیاء مراتع و اجرای طرح‌های مرتع‌داری بدون در نظر گرفتن نقش مردم و توجه به وضعیت اقتصادی و اجتماعی بهره‌برداران نتیجه‌بخش نخواهد بود. بنابراین، در این پژوهش وضعیت مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری مورد بررسی قرار گرفت و نسبت به شناسایی سازه‌های مؤثر بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری دهستان گل تپه، شهرستان سقز همت گمارده شد.

مواد و روش‌ها

این پژوهش از نظر هدف کاربردی است که به روش اسنادی و پیمایش انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش را سرپرستان خانوارهای روستایی شش روستای دهستان گل تپه از بخش زیویه، شهرستان سقز تشکیل می‌دهند. شهرستان سقز دارای سه بخش به نام بخش مرکزی، بخش زیویه و بخش سرشیو می‌باشد. دهستان گل تپه دارای مناطقی با مشارکت قابل قبول و فاقد همکاری در اجرای طرح‌های مرتع‌داری بود. سه روستای مورد مطالعه (قره‌ناو، کانی سفید سفلی و حاج حسن) دارای مشارکت بالای ۷۰ درصد در اجرای طرح‌های مرتع‌داری بوده و سه روستا نیز (میرسعید، یورقل، دره‌پنبه‌دان) دارای مشارکت زیر ۲۰ درصد بودند. برای برآورد حجم نمونه از جدول نمونه‌گیری Krejcie و Morgan (۱۹۷۰) استفاده شده است. بر اساس اطلاعات این جدول، حجم نمونه شامل ۷۲ نفر از روستاهای مشارکت کرده و ۱۰۳ نفر از روستاهای مشارکت نکرده بود. اعضای نمونه به‌طور تصادفی انتخاب شدند و در مجموع از ۱۷۵ سرپرست خانوار مصاحبه به‌عمل آمد. تکنیک جمع‌آوری داده‌ها نیز، مصاحبه

(آب، خاک و پوشش گیاهی) و در نتیجه افزایش ادراک و توان مردم برای پاسخگویی به طرح‌های توسعه می‌باشد (Anabestani et al., 2014; Heydari et al., 2010). امروزه به رهیافت‌های مشارکتی در طرح‌های مرتع‌داری به‌عنوان راهبردهای اثربخشی نگریسته می‌شود که می‌تواند با جلب مشارکت همگان زمینه‌ساز موفقیت طرح‌های مختلف در زمینه حفظ، احیاء و بهره‌وری پایدار مراتع باشند (Shahraki et al., 2014; Mahmoudi et al., 2012). دخالت و مشارکت افراد و گروه‌های محلی روستایی در تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا، نظارت و ارزشیابی طرح‌های مرتع‌داری اهمیت ویژه و مزایای زیادی به همراه دارد (Mahmoudi & Hakimpour, 2012; Blackstock & Richards, 2007; Chowdhury, 2004). تجارب موجود بیانگر آن است که بدون جلب مشارکت مردم در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی و مرتع‌داری عملاً توسعه‌ای به صورت کامل انجام نخواهد شد (Mahmoudi & Hakimpour, 2012). البته مطالعات مختلف بر نقش سازه‌های متفاوتی بر مشارکت در عرصه حفاظت از منابع طبیعی تأکید کرده‌اند. Rouhi و همکاران (۲۰۱۰) در پژوهشی نشان دادند که میزان آگاهی بهره‌برداران از طرح‌های مرتع‌داری بر میزان مشارکت آنها تأثیر دارد. Amirnejad و Rafiee (۲۰۱۰)، دریافته‌اند که عدم شناخت صحیح زوایای ساختار اجتماعی مرتع‌نشینان موجب عدم توفیق در اجرای کامل اهداف پیش‌بینی شده است. Rashtian و Karimian (۲۰۱۱) معتقدند که در بهره‌برداری و مدیریت مراتع باید هم به ویژگی‌های بوم‌شناسی و هم به مسائل اجتماعی مراتع توجه شود. نتایج مطالعه Fami و همکاران (۲۰۱۱)، نشان داد که رابطه مثبت و معنی‌داری بین میزان مشارکت در طرح‌های مرتع‌داری و متغیرهای رضایت و آگاهی از طرح، انگیزه مشارکت، بهره‌گیری از رسانه‌های جمعی، درک نسبت به اثربخشی روش‌های ترویجی، تعداد دام تحت تملک، مالکیت اراضی زراعی دیم و گوسفند و بز موجود در مرتع، تعداد دام مجاز برای ورود به محدوده طرح و تعداد ماه‌های نگهداری دام در روستا وجود دارد. Kerapeletswe و

تبیین عوامل مؤثر بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری ...

مورد عملکرد سازمان‌های ذیربط، مشوق‌ها و بازدارنده‌های مشارکت) و امکان‌سنجی فیزیکی-اکولوژیکی (تناسب زیست محیطی طرح‌های مرتع‌داری با منطقه، ارزیابی ذهنی پیامدهای زیست محیطی طرح‌های مرتع‌داری، درک نسبت به آسانی طرح‌های مرتع‌داری) می‌باشد. روایی صوری ابزار سنجش توسط پانل متخصصان تأیید شد و برای سنجش پایایی نیز مطالعه‌ای راهنما خارج از منطقه آماری ترتیب داده شد. نتایج آزمون پایایی گویه‌های پرسشنامه در جدول ۱ نشان داده شده است.

با کمک ابزار پرسشنامه ساختارمند با سئوالات بسته و باز پاسخ مشتمل بر دو بخش بود. بخش نخست پرسشنامه به بررسی میزان مشارکت در اجرای طرح‌های مرتع‌داری (متغیر وابسته) می‌پرداخت که با ۷ سؤال بسته در قالب طیف پنج گزینه‌ای لیکرت سنجیده شد. بخش دوم نیز به سنجش متغیرهای مستقل اختصاص داشت. این متغیرها، سازه‌های تأثیرگذار بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری شامل: آگاهی زیست محیطی (درک در مورد تخریب مراتع، آگاهی از طرح‌های مرتع‌داری)، ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت (ادراک در

جدول ۱- ضرایب آلفای کرونباخ سازه‌های مورد مطالعه

ضریب آلفای کرونباخ (α)	تعداد گویه‌ها	مفاهیم پژوهش
۰/۷۸	۷	مشارکت در طرح‌های مرتع‌داری آگاهی زیست محیطی
۰/۶۰	۸	- ادراک در مورد تخریب مرتع
۰/۷۲	۳	- آگاهی از طرح‌های مرتع‌داری
۰/۵۵	۵	ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت
۰/۵۵	۶	- ادراک در مورد عملکرد سازمان‌های ذیربط
۰/۸۲	۶	- ادراک در مورد مشوق‌ها و بازدارنده‌های مشارکت
۰/۸۹	۷	امکان‌سنجی فیزیکی-اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری
۰/۸۳	۷	- تناسب زیست محیطی طرح‌های مرتع‌داری با منطقه
		- ارزیابی ذهنی پیامدهای زیست محیطی طرح‌ها
		- درک نسبت به آسانی طرح‌های مرتع‌داری

عرصه طرح‌های مرتع‌داری ۴۳/۰۵ سال (انحراف معیار در حدود ۱۳/۰۹ سال) می‌باشد. میانگین بُعد خانوار در این روستاها ۳/۹ نفر با انحراف معیار ۱/۴۶ نفر بوده است. میانگین وضعیت سطح تحصیلات بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری ۷/۹۲ سال (انحراف معیار ۴/۴۶ سال) بوده است. میانگین درآمد سالانه خانوار پاسخگویان ۵۵,۶۵۵,۷۳۷/۷ ریال در سال ۱۳۹۳ با انحراف معیار ۳۰,۳۷۵,۳۶۵/۷ ریال می‌باشد. تعداد واحد دامی (گاو، بز و گوسفند) پاسخگویان ۵۰ رأس بوده است

به‌منظور تحلیل داده‌های پژوهش از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی مانند میانگین، انحراف معیار، ضرایب همبستگی، آزمون تی مستقل و رگرسیون سلسله مراتبی استفاده شد. داده‌پردازی نیز با استفاده از نرم‌افزار SPSS¹⁹ انجام شده است.

نتایج

یافته‌های جمعیت‌شناختی پژوهش در جدول ۲ نشان می‌دهد، میانگین سنی پاسخگویان در روستاهای فعال در

غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع داری از میانگین ۶/۷۱ (انحراف معیار ۵/۲۱) سال سواد برخوردار بوده‌اند. میانگین درآمد سالانه خانوار در بین پاسخگویان برابر با ۶۹,۸۸۲,۳۵۲/۹۴ (انحراف معیار ۳,۰۱۹,۷۰۲/۰۴) ریال می‌باشد. متوسط سابقه دامداری پاسخگویان نیز برابر با ۲۸/۲۵ (انحراف معیار ۱۹/۲۱) سال می‌باشد. میانگین تعداد واحد دامی این گروه از بهره‌برداران برابر با ۵۰/۸ رأس می‌باشد.

واحد دامی در ایران براساس گوسفند می‌باشد، به این ترتیب که هر رأس بز برابر با ۰/۸ گوسفند و هر رأس گاو برابر با ۱۲/۵ رأس گوسفند می‌باشد (ارزانی و همکاران، ۱۳۸۸). تحلیل توصیفی ویژگی‌های بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع داری بیانگر این است که میانگین سنی پاسخگویان این گروه ۴۴/۴ (انحراف معیار ۱۴/۴۸) سال می‌باشد. میانگین بعد خانوار ۴/۳۴ (انحراف معیار ۱/۷۴) نفر بوده است. از نظر سطح تحصیلات نیز بهره‌برداران

جدول ۲- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع داری

گروه	میانگین	انحراف معیار	بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع داری	میانگین	انحراف معیار	بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع داری
سن (سال)	۴۳/۰۵	۱۳/۰۹	۴۴/۴	۱۴/۴۸		
وضعیت تحصیل (سال)	۷/۹۲	۴/۴۶	۶/۷۱	۵/۲۱		
بعد خانوار (نفر)	۳/۹	۱/۴۶	۴/۳۷	۱/۷۴		
تعداد واحد دامی (رأس)	۵۰	۲۵/۶۳	۵۰/۸	۲۶/۲۱		
درآمد سالانه (ریال)	۵۵,۶۵۵,۷۳۷/۷	۳۰,۳۷۵,۳۶۵/۷	۶۹,۸۸۲,۳۵۲/۹۴	۳۰,۱۹۰,۷۰۲/۰۴		
سابقه دامداری (سال)	۲۵/۹۶	۱۷	۲۸/۲۵	۱۹/۲۱		

مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع داری

به منظور بررسی قیاسی گویه‌های مشارکت در بین دو گروه بهره‌برداران فعال و غیرفعال در طرح‌های مرتع داری از آزمون مقایسه میانگین استفاده شد (جدول ۳). در ستون دوم و سوم جدول ۳ وضعیت میانگین و انحراف معیار حیطه‌های مشارکت در طرح‌های مرتع داری در گروه بهره‌برداران فعال نشان داده شده است. نتایج نشان می‌دهد گویه مشارکت در کنترل اطفاء حریق در مراتع بیشترین میانگین ($\bar{x}=۳/۹۳$) و مشارکت در تأمین یا کمک هزینه برای اجرای طرح‌های مرتع داری کمترین میانگین ($\bar{x}=۲/۱۱$) را از نظر بهره‌برداران این گروه به خود اختصاص داده‌اند. لازم به ذکر است که مشارکت بهره‌برداران در پروژه‌های بوته‌کاری، حفاظت و قرق هم مطلوب بوده است. در ستون چهارم و پنجم جدول میانگین و انحراف معیار سطوح مشارکت در بهره‌برداران

غیرفعال نشان داده شده است. نتایج نشان می‌دهد که مشارکت در کمک به روستاییان و محافظان در حفاظت از طرح‌های اجرا شده بیشترین میانگین ($\bar{x}=۲/۹۵$) و مشارکت در کنترل اطفاء حریق در مراتع کمترین میانگین ($\bar{x}=۲/۱۳$) را به خود اختصاص داده است. نتایج آزمون تی مستقل نشان می‌دهد که از بین گویه‌های مورد بررسی، گویه مشارکت در کنترل اطفاء حریق در مراتع دارای اختلاف معنی‌دار بین دو گروه بهره‌برداران است ($t=۳/۹۵$) و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۹. بر مبنای یافته‌های این جدول، مشارکت در بین بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع داری با میانگین ۳/۱۶ به طور معنی‌داری بیشتر از میانگین در بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع داری برابر با ۲/۶۶ بوده است ($t=۳/۳۳$) و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۴.

جدول ۳- مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری

سطح معنی‌داری	آماره t	بهره‌برداران غیرفعال		بهره‌برداران فعال		گویه
		انحراف معیار	میانگین*	انحراف معیار	میانگین*	
۰/۸۳	۰/۶۳	۱/۲۹	۲/۳۸	۱/۲۸	۲/۵۱	مشارکت در رعایت فصل چرا
۰/۵	۴/۸۸	۱/۴۲	۲/۶۴	۱/۳۸	۳/۶۹	مشارکت در بوته‌کاری
۰/۰۰۹	۳/۹۵	۱/۴	۲/۱۳	۱/۱۶	۳/۹۳	مشارکت در کنترل اطفاء حریق در مراتع
۰/۹	۳/۱۹	۱/۳۳	۲/۹۵	۱/۲۸	۳/۵۹	مشارکت در کمک به محافظان در حفاظت از طرح‌ها
۰/۱۱	۳/۰۷	۱/۴	۲/۷۶	۱/۵۲	۳/۴	مشارکت در انجام قرق عرصه‌های بوته‌کاری شده
۰/۱۶	۰/۶۳	۱/۳	۲/۲۳	۱/۱۵	۲/۱۱	مشارکت در تأمین یا کمک هزینه برای اجرای طرح‌ها
۰/۳	۱/۹	۱/۲۴	۲/۵۰	۱/۴	۲/۸۸	مشارکت در تأمین ابزار و نهاده‌ها برای اجرای طرح‌ها
۰/۰۴	۳/۳	۱/۰۳	۲/۶۶	۰/۹۲	۳/۱۶	مشارکت کل

دامنه میانگین بین یک تا پنج است.*:

عوامل مؤثر بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری

بازدارنده‌های مشارکت) وارد معادله رگرسیونی شد. اضافه شدن این متغیر ۱/۴ درصد از تغییرات را در مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری تبیین می‌کند. این امر نشان می‌دهد که متغیر مورد بررسی قدرت پیش‌گویی چندانی ندارد. در مرحله سوم متغیر امکان‌سنجی فیزیکی-اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری (تناسب زیست محیطی طرح‌های مرتع‌داری، ارزیابی ذهنی پیامدهای زیست محیطی طرح‌های مرتع‌داری، درک نسبت به آسانی طرح‌های مرتع‌داری) وارد معادله رگرسیونی شد. با ورود این متغیر به معادله قدرت پیش‌بینی‌کنندگی مدل به یکباره با تغییر عمده‌ای مواجه شده است. به گونه‌ای که این متغیر به تنهایی ۱۸ درصد از تغییرات را در مشارکت بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری تبیین می‌کند.

برای شناسایی تعیین‌کننده‌های مشارکت بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری از تحلیل رگرسیون سلسله مراتبی استفاده شد. برای بررسی سازه‌های تعیین‌کننده مشارکت در بین بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری مجموعاً سه سازه پی در پی وارد معادله شدند (جدول ۴). در مرحله اول دسته متغیرهای آگاهی زیست محیطی (درک نسبت به تخریب مرتع، آگاهی از طرح‌های مرتع‌داری) وارد معادله شدند. نتایج نشان می‌دهد که ۴/۵ درصد از تغییرات در مشارکت بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری را این متغیر تبیین می‌کند. در مرحله دوم ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت (ادراک در مورد عملکرد سازمان‌های ذیربط و مشوق‌ها و

جدول ۴- تعیین‌کننده‌های مشارکت در بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	تغییر ضریب تعیین	سطح معنی‌داری تغییرات
۱الف	۰/۲۱۱	۰/۰۴۵	۰/۰۴۵	۰/۰۲
۲	۰/۲۴۲	۰/۰۵۹	۰/۰۱۴	۰/۰۴
۳	۰/۴۳۵	۰/۲۳۹	۰/۱۸	۰/۰۰۱

معیار تغییر در مقدار آگاهی زیست محیطی، ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت و امکان‌سنجی فیزیکی - اکولوژیکی طرح‌های مرتعداری به ترتیب موجب رخ دادن ۰/۲۷۸، ۰/۲۴۶ و ۰/۲۴۲ تغییر در انحراف معیار مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری می‌شود. با توجه به سطح معنی‌داری متغیرها، مشارکت کل روستاهای فعال در اجرای طرح‌های مرتعداری تابعی از آگاهی زیست محیطی، ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت و امکان‌سنجی فیزیکی - اکولوژیکی طرح‌های مرتعداری است.

توضیح: متغیر وابسته مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری می‌باشد. الف. پیش‌بینی کننده: (باقی مانده) و آگاهی زیست محیطی، ب. پیش‌بینی کننده: مدل یک و ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت و پ. پیش‌بینی کننده: مدل دو و امکان‌سنجی فیزیکی - اکولوژیکی طرح‌های مرتعداری.

با ورود متغیر امکان‌سنجی فیزیکی - اکولوژیکی طرح‌های مرتعداری به معادله، مدل نهایی شکل گرفت که جزییات آن در جدول ۵ مشاهده می‌گردد. افزون بر آن، ضرایب استاندارد شده جدول ۵ نشان می‌دهد که انحراف

جدول ۵- ضرایب رگرسیونی مدل نهایی تعیین‌کننده‌های مشارکت بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتعداری

متغیر	ضریب غیر استاندارد	خطای استاندارد شده	ضریب استاندارد شده	ارزش t	سطح معنی‌داری
مقدار ثابت	۱/۷۶۹	۰/۶۴۶	-	۲/۷۸۴	۰/۰۰۷
آگاهی زیست محیطی	۱/۶۴۹	۰/۵۲۲	۰/۲۷۸	۱/۱۹۷	۰/۰۲
ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت	۰/۴۰۳	۰/۲۰۹	۰/۲۴۶	۱/۴۵۰	۰/۰۱
امکان‌سنجی فیزیکی - اکولوژیکی طرح‌های مرتعداری	۰/۳۶۴	۰/۱۹۰	۰/۲۴۲	۱/۹۱۵	۰/۰۵

(درک نسبت به تخریب مرتع، آگاهی از طرح‌های مرتعداری) وارد معادله شدند. نتایج نشان می‌دهد که ۱۲/۸ درصد از تغییرات در مشارکت بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتعداری را این متغیر تبیین می‌کند. در مرحله دوم ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت (ادراک در مورد عملکرد سازمان‌های ذیربط، مشوق‌ها و بازدارنده‌های مشارکت) وارد معادله رگرسیونی شد. اضافه شدن این متغیر هشت درصد از تغییرات را در مشارکت بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتعداری تبیین می‌کند. این نشان می‌دهد که متغیر مورد بررسی قدرت پیش‌گویی چندانی ندارد. در مرحله سوم، دسته متغیرهای امکان‌سنجی فیزیکی - اکولوژیکی طرح‌های مرتعداری وارد

بر این مبنا، مشارکت بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتعداری (Y) تابعی از متغیرهای آگاهی زیست محیطی (X₁)، ادراک از تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت (X₂) و امکان‌سنجی فیزیکی - اکولوژیکی (X₃) بر اساس رابطه زیر است:

$$Y = 1/769 + 1/649X_1 - 0/403X_2 + 0/364X_3$$

برای بررسی سازه‌های تعیین‌کننده مشارکت بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتعداری هم از رگرسیون سلسله مراتبی استفاده شد. در مجموع سه سازه پی در پی وارد معادله شدند، که نتایج آن را می‌توان در جدول ۶ مشاهده کرد. همانطور که در این جدول نشان داده شده است، در مرحله اول دسته متغیرهای آگاهی زیست محیطی

تغییرات را در مشارکت بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری تبیین می‌کند.

معادله رگرسیونی شد. با ورود این متغیر به معادله قدرت پیش‌بینی‌کنندگی مدل به یکباره با تغییر عمده‌ای مواجه شده است. به گونه‌ای که این متغیر به تنهایی ۱۸ درصد از

جدول ۶- تعیین‌کننده‌های مشارکت در بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	تغییر ضریب تعیین	سطح معنی‌داری تغییرات
الف ۱	۰/۳۵۷	۰/۱۲۸	۰/۱۲۸	۰/۰۲
ب ۲	۰/۴۵۶	۰/۲۰۸	۰/۰۸	۰/۰۰۱
پ ۳	۰/۶۲۷	۰/۳۹۳	۰/۱۸	۰/۰۰۱

توضیح: متغیر وابسته مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری می‌باشد، الف. پیش‌بینی‌کننده: (باقی مانده) و آگاهی زیست محیطی، ب. پیش‌بینی‌کننده: مدل یک و ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت، پ. پیش‌بینی‌کننده: مدل سه امکان‌سنجی فیزیکی- اکولوژیکی

انحراف معیار مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتع‌داری می‌شود. با توجه به سطح معنی‌داری متغیرها، مشارکت کل روستاهای غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری تابعی از ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت و امکان‌سنجی فیزیکی- اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری است.

جدول ۷ جزئیات مدل نهایی پس از ورود متغیر امکان‌سنجی فیزیکی- اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری به معادله را نشان می‌دهد. افزون بر آن، ضرایب استاندارد شده جدول ۷ نشان می‌دهد که انحراف معیار تغییر در مقدار ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت و امکان‌سنجی فیزیکی- اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری به ترتیب موجب رخ دادن ۰/۳۹۱ و ۰/۲۴۱ تغییر در

جدول ۷- ضرایب رگرسیونی مدل نهایی تعیین‌کننده‌های مشارکت بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری

متغیر	ضریب غیر استاندارد	خطای استاندارد شده	ضریب استاندارد شده	ارزش t	سطح معنی‌داری
مقدار ثابت	۰/۸۵۱	۰/۴۴۳	-	۲/۲۴۷	۰/۰۳
آگاهی زیست محیطی	-۰/۲۲۳	۰/۲۰۳	-۰/۱۵۴	-۱/۱	۰/۲
ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت	۰/۵۴۷	۰/۲۱۲	۰/۳۹۱	۲/۵۸۲	۰/۰۱
امکان‌سنجی فیزیکی- اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری	۰/۲۹۵	۰/۱۲۵	۰/۲۴۱	۲/۳۶۷	۰/۰۲

طرح‌های مرتع‌داری، X_1 : آگاهی زیست محیطی، X_2 : ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت و X_3 : امکان‌سنجی فیزیکی- اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری می‌باشد.

بر این مبنای، تعیین‌کننده‌های مشارکت بهره‌برداران غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتع‌داری در رابطه زیر قابل تبیین است:

$$Y = 0/117 - 0/223X_1 + 0/547X_2 + 0/295X_3$$

که در آن، Y: مشارکت بهره‌برداران فعال در اجرای

بحث

براساس یافته‌های جدول ۳، اطفاء حریق بیشترین میانگین و رتبه اول را در بین گویه‌های مورد بررسی در گروه بهره‌برداران فعال در اجرای طرح‌های مرتعداری دارد. با توجه به یافته‌ها می‌توان چنین استنباط کرد که چون آتش‌سوزی به صورت عمد یا غیر عمد به زمین‌های زراعی بهره‌برداران ضرر وارد کرده پس بهره‌برداران در کنترل اطفاء حریق به صورت گروهی شرکت کرده و این گویه بالاترین میانگین را در بین گویه‌های مورد بررسی دارد. لازم به توضیح است، آتش‌سوزی در اراضی زراعی یکی از عملیات پس از برداشت محصول تلقی می‌گردد. از این‌رو، روستائیان در اطفاء حریق احساس مسئولیت می‌کنند. همچنین مطابق یافته‌های جدول ۳، مشارکت در تأمین یا کمک هزینه برای اجرای طرح‌های مرتعداری در هر دو گروه فعال و غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتعداری با بیشترین ضریب تغییرات، اولویت آخر را به خود اختصاص داده است. با توجه به این نتیجه و از آنجا که مشکلات مالی به طور مستقیم و غیرمستقیم یکی از عوامل تأثیرگذار بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری است، بنابراین بهره‌برداران برای انجام عملیات اصلاح و احیای مراتع انگیزه بیشتری دارند. ولی با توجه به مشکلات ناشی از فقر مالی "مشارکت در تأمین یا کمک هزینه برای اجرای طرح‌های مرتعداری" خارج از توان بهره‌برداران می‌باشد.

بر مبنای یافته‌های رگرسیون سلسله مراتبی، آگاهی زیست محیطی در گروه فعال در اجرای طرح‌های مرتعداری بر مشارکت بهره‌برداران این گروه تأثیر دارد. این سازه به بررسی ادراک بهره‌برداران در مورد تخریب مراتع می‌پردازد. از این‌رو، درک بهره‌برداران از تخریب مراتع پیش‌بینی‌کننده مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری می‌باشد. این یافته با نتایج پژوهش Fami و همکاران (۲۰۱۱) و Liu و همکاران (۲۰۱۰) مطابقت دارد. این پژوهشگران در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که آگاهی زیست محیطی بر مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری تأثیر دارد. همچنین ادراک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های

مشارکت نیز بر مشارکت در هر دو گروه از بهره‌برداران مورد مطالعه تأثیرگذار می‌باشد. این سازه به بررسی درک از عملکرد سازمان‌های ذریبط و مشوق‌ها و بازدارنده‌های قانونی و اجرایی می‌پردازد. البته هر چه تأمین نهاده‌ها و تسهیلات و مشوق‌ها و بازدارنده‌های قانونی از کانال‌های منطقی‌تر و به‌طور عادلانه‌تری انجام شود، مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری افزایش می‌یابد. یافته‌های بالا با نتایج پژوهش Ansari و همکاران (۲۰۰۸) همخوانی دارد. این محققان نیز نشان دادند، پایین بودن میزان جریمه‌ها، نقص قوانین و کاستی‌های قانونی، از عوامل اصلی تخریب مراتع و در نتیجه عدم مشارکت بهره‌برداران در احیای مراتع می‌باشد. امکان‌سنجی فیزیکی - اکولوژیکی طرح‌های مرتعداری بر میزان مشارکت بهره‌برداران در هر دو گروه بهره‌برداران فعال و غیرفعال در اجرای طرح‌های مرتعداری تأثیر بسزایی دارد. این مؤلفه به بررسی تناسب زیست محیطی طرح‌های مرتعداری اجرا شده در منطقه (وضعیت بارش، وضعیت اقلیم، پوشش گیاهی منطقه و غیره)، درک نسبت به آسانی طرح‌ها (مشارکت در بوته‌کاری، انعطاف‌پذیر بودن طرح‌های مرتعداری، قابلیت تغییر زمانی و مکانی طرح‌ها) و مشارکت و ارزیابی ذهنی پیامدهای زیست محیطی طرح‌های مرتعداری (افزایش حیوانات وحشی در بعد از اجرای طرح‌ها، افزایش پوشش گیاهی و غیره) پرداخته است. همخوانی طرح‌های اجرا شده با سه مؤلفه ذکرشده در امکان‌سنجی فیزیکی اکولوژیکی باعث افزایش مشارکت بهره‌برداران در اجرای طرح‌های مرتعداری خواهد شد که با نتایج پژوهش Karimian و Rashtian (۲۰۱۱) مطابقت دارد. این پژوهشگران نیز بر این باورند که مسائل فیزیکی - اکولوژیکی در بهره‌برداری و مدیریت مراتع تأثیرگذار می‌باشد. این یافته‌ها دلالت بر آن دارد که مشارکت در اجرای طرح‌های مرتعداری منوط به لحاظ کردن ذینفعان و ترغیب آنها نسبت به پذیرش اجتماعی طرح‌های مرتعداری است.

با توجه به تأثیر درک در مورد تسهیل‌کننده‌ها و بازدارنده‌های مشارکت (شامل درک از عملکرد سازمان‌های

- agriculture sector (Case study: Upper Ijroud Dehestan Zanjan Province). *Geographical Space*, 13 (44): 73-90.
- Ansari, N. and Seyedakhlaghishal, S. J., 2009. Comparison of the opinion of rangeland user and expert about factors influencing natural resources degradation in Iran. *Rangeland*, 3 (3): 519- 532.
- Ansari, N. Saiyed aghlaghi S.J., and Fayaz, M., 2008. Legal and organization factors management and social groups role in renewable natural resources degradation. *Rangeland*, 1 (4): 423-438.
- Arzani, H., Azhdari, Gh. and Zare Chhouki, M. A., 2010. Evaluating efficiency of grid method for estimating the production and utilization in rangeland. *Rangeland*, 3 (4): 611-622.
- Blackstock, K.L. and Richards, C., 2007. Evaluating stakeholders involvement in river basin management: A Scottish case study. *Water Policy*, 5: 493-512.
- Chowdhury, S., 2004. Participation in forestry: A study if pdoples participation on the social forestry policy in Bangladesh: Myth or reality? University of Bergen: Department of Administration and Organization Theory.
- Fami, H. S., Faham, E., Fatehee, R., Moridsadat, P. and Malekipoor. R., 2011. Investigation of factors influencing participation of pastoralists in range management plans in Tafresh Country rangelands. *Journal of Rangeland*, 4 (4): 598-608.
- Heydari, Gh., Agili, S. M., Barani, H., Ghorbani, J. and Mahboubi, M. R., 2010. An analysis of correlation between range condition and participation of ranchers in range management plans (A case study in Baledeh summer rangeland, Mazandaran Province. *Rangeland*, 4 (1): 138-149.
- Kerapeletswe, C.K. and Lovett, J.C., 2002. Factors that cotribute to participation in property resource management: the case of Cgobe enclave and Ghanzi/Kgalagadi, Botswana. Paper presented at the second world congress of environmental and resource economists Monterey: California.
- Krejcie, R.V. and Morgan, D.W., 1970. Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30: 607-610.
- Liu, J., yun, L., Liya, S., Zhiguo, C. and Baoqian, B., 2010. Public participation in water resources management of Haihe River basin, china. The analysis and evaluation of status quo. *Environmental Sciences*, 2(1): 1750- 1758.
- Mahmodi, J., and Hakimpour S.H., 2012. A study on the effective socio-economic factors involving in social participation in Nour. *Sociology of Youth Studies*, 2 (5): 129-148.
- Mahmoudi, J., Heidari, Gh. and Mirbozrgi, M. S., 2012. The obstructions of grazing management project the viewpoint of natural resources experts. *Renewable*
- ذیربط و مشوق‌ها و بازدارنده‌های قانونی و غیره)، پیشنهاد می‌شود که دولت ابزار، امکانات و اعتبار لازم در مورد اجرای طرح‌های مرتع‌داری را در اختیار بهره‌برداران قرار دهد. همچنین قوانین اجرایی و عادلانه‌ای در برخورد با متخلفان طرح‌های مرتع‌داری وضع و توسط نهادهای ذیربط اجرا گردد.
- با توجه به تأثیر آگاهی زیست محیطی (درک از تخریب مراتع و آگاهی از اجرای طرح‌های مرتع‌داری) بر مشارکت بهره‌برداران، پیشنهاد می‌شود سازمان منابع طبیعی و مسئولان اجرایی بر پر بار نمودن هر چه بیشتر خدمات ترویجی تلاش کنند، تا افزون بر ارتقاء سطح آگاهی بهره‌برداران در زمینه اهمیت مراتع، آگاهی آنها نسبت به نحوه تخریب این عرصه‌ها را ارتقا داده و همچنین بهره‌برداران را در مورد طرح‌های اجرا شده در منطقه و نقش آنها در حفظ و احیای مراتع آگاه سازد، و سبب افزایش دانش فنی بهره‌برداران پیرامون فعالیت‌های مرتبط با طرح‌های مرتع‌داری شود تا در نهایت بستر مناسب برای مشارکت بهره‌برداران فراهم شود.
- بنابراین با توجه به نقش پررنگ امکان‌سنجی فیزیکی-اکولوژیکی طرح‌های مرتع‌داری (تناسب زیست محیطی، ارزیابی ذهنی پیامدهای زیست محیطی طرح‌های مرتع‌داری و درک نسبت به آسانی طرح‌ها) بر مشارکت بهره‌برداران، پیشنهاد می‌شود که در برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌ها این عامل بیشتر مورد توجه قرار گیرد. همچنین برای همخوانی بیشتر طرح‌ها با وضعیت منطقه بهتر است که برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌ها با مشارکت همه جانبه بهره‌برداران انجام شود.

منابع مورد استفاده

- Alavi, S. Z. and Saedi Goraghani, H. R., 2011. Economic analysis and evaluation of rangeland management project, Haft Cheshme Noor. *Natural Ecosystems of Iran*, 2 (1): 31-39.
- Amirnejad, H. and Rafiee, H., 2010. A study on the effect of socio-economic factors on user's participation in range management projects. *Rangeland*, 3 (3): 710-722.
- Anabestani, A. A., Shayan, H., Khosrovbaygi, R., Taghilu, A. A., 2014. The role of participation in the empowerment of rural areas with emphasis on

- study: rangeland of Ghaemshahr). *Rangeland*, 4 (3): 474-483.
- Shahraki, M. R. and Barani, H., 2012. Examining factors on destruction of Golestan province rangelands. *Journal of Conservation and Utilization of Natural Resources*, 1(3): 59-78.
- Shahraki, M. R., Abedi-Sarvestani, A., Behmanesh, B and Gholami, N. 2014. Impact of extension education courses on participation of stakeholders in conducting rangeland cooperative's projects in Gonbad-e-Kavoos township. *Cooperation and Agriculture*, 2 (8): 89- 105.
- Natural Resources Research, 2(4): 1-9.
- Papzan, A. H. and Afsharzadeh, N., 2010. Native mechanisms in range management of Kalhor tribe's nomads. *Iranian Journal of Range and Desert Research*, 17 (3): 476-488.
- Rashtian, A. and Karimian, A. A., 2011. Assessment and comparison of experts and pastoralists opinion about grazing systems in range management plans in Semnan province. *Rangeland*, 5 (1): 109-118.
- Rouhi, F. Amirnejad, H, Heydari, G. A. and Ghorbani, J., 2010. The role of social factors on ranchers participation in range management plans (Case

Investigating Determinants of Stakeholders' Participation on Rangeland Projects: The Case of Goltape Township, Saqqez County

J. Karimi¹ and M. Sharifzadeh^{2*}

1-M.Sc. Student in Rural Development, Department of Rural Development Management, Yasouj University, Iran

2*-Corresponding author, Assistant Professor, Rural Development Management Department, Yasouj University, Iran,

Email: m.sharifzadeh@yu.ac.ir

Received:4/5/2016

Accepted:3/18/2017

Abstract

Natural resources, especially rangelands characteristically provide a context for sustainable development of environment worldwide. Recently, rangeland management projects play an important role in preventing pasture degradation and promote their overall status. Community participation is one of the main factors for any successful range management program. Due to the importance of stakeholder participation in rangeland management projects, this study aimed at investigating determinants of stakeholders' participation in rangeland projects of Goltape Dehestan, Saqqez county. Thereby, the study employed descriptive causal comparative research design. The statistical population was consisted of beneficiaries in rural pastures (with high and low participation rate in range management projects). The sample was consisted of 175 rural household heads in Gol Tappeh villages. Structural questionnaires were used to collect data. The questionnaires validity was confirmed by panel of experts and a pilot study was done to assess the reliability. Cronbach's alpha coefficients were between 0.52 and 0.89 for different measures. The results showed that, in active-participant group, perception towards facilitative factors and bottlenecks, environmental awareness and physic-ecological feasibility of rangeland projects and in passive-participant group perception towards facilitative factors and bottlenecks and physic-ecological feasibility were determined the participation in rangeland projects.

Keywords: Rural development, Saqqez County, rangeland projects, participation.

